

REFLEXÍV BALOLDAL, GLOBÁLIS BALOLDAL, FUTUROBALOLDAL?

A forradalom aktualitásának lukácsi kon koncepciója a 21. században

A forradalom aktualitásának lukácsi elmélete a „forradalom jelenvalóságának” téziséből indul ki. A tanulmány első részében amellet érvelek, hogy a húszas évek lukácsi művei egy forradalomelmélet megfogalmazási kísérleteként is értelmezhetők, amelyben a magyar filozófus az úgynevezett napi-, világtörténelmi- és konsztituáló aktualitás dimenziójának egymáshoz való viszonyát vizsgálja. Az írás második részében azt a kérdést teszem fel, hogy ez a fogalmi keret kiindulópont lehet-e egy mai elemzési pozíció számára? Véleményem szerint ennek feltétele, hogy a „világtörténelmi aktualitás” eredeti nézőpontja „történelmi aktualitássá” változzon át: a forradalom jelenvalósága számomra nem egy lehetséges/valószínű és beváltandó világtörténelmi opció létének elméleti feltételezését jelenti, csak a fennálló megváltoztatásának és szélesen értelmezett forradalmasodásának kényszerét és elkerülhetetlenségét. A harmadik részben arra teszek kísérletet, hogy az új évezred jelenségeit a forradalom aktualitásának lukácsi kategóriáinak segítségével értelmezsem. Úgy vélem, hogy a jelenlegi szituáció a „három forradalom/három baloldal” teoretikus sémája mentén írható le. Ennek során (1) bemutatom azt a három szituációt, amely történelmi értelemben a mai időszak forradalmasodási kényszerét eredményezi, azt a három tehetetlenségi nyomást, amely a fennállóra nehezedik. Ezzel párhuzamosan (2) ismertetem azokat a konstituens logikákat, amelyek mentén napjaink forradalmi szubjektumai fejlődnek és kikristályosodnak – a reflexív baloldal, a globális baloldal és a futurobaloldal formájában. Részletesen elemzem, hogy az új évezredben hogyan jönnek létre a „változtatás elkerülésének” és a „változtatásnak” az egymással szemben álló nagy politikai blokkjai. A tanulmány konklúziója szerint az a forradalom, amelynek eljövételét a marxisták (így maga Lukács is) várták, sosem érkezik már meg – de a lukácsi forradalomelmélet mégis kínálhat kapaszkodókat egy „nagy újrakezdéshez”.

Kulcsszavak: forradalomelmélet, Történelem és osztálytudat, reflexív/folyékony modernitás, alterglobalizációs mozgalom, poszt-humán/kiborg szociológia, Kívül/Belül logika

A lukácsi forradalomelmélet számtalan szerteágazó kérdésfelvetése és problematikája közül nem véletlenül a „forradalom aktualitásának” tézisére vetül a legnagyobb figyelem az elméleti szakirodalomban. Egy olyan időszakban, amelyben az igazán érdekes kérdés már nem annyira az, hogy „hogyan legyünk marxisták?”, sokkalta inkább, hogy „hogyan lehetünk máshogy marxisták?”, ez talán nem is lehet másként. A forradalom aktualitásának lukácsi koncepciója ugyanis nem egyszerűen egy aktuálpolitikai diagnózis, vagy éppen a világforradalom eljövételébe vetett hit elméleti kifejeződése. Egyre többen vélik úgy, hogy ez a fogalom egy új, az addig megszokott marxista pozíciókkal gyökeresen szembe helyezkedő nézőpont kikristályosodási pontja volt, amely nem csak hogy nagy hatást gyakorolt az elmúlt évtizedek szellemi-politikai vitáira, de alapvetően változtatta meg a Marxról kialakult képet is (Feenberg, 1989: 145.). Tom Rockmore szerint ez a lukácsi neo-marxizmus elsősorban az addigi marxisták „engels-izmusával” áll szemben. Rockmore úgy véli, hogy már elsőre is szemet szúr, hogy Lukács még leginkább kontrollált időszakaiban is folyamatosan kritizálja Engels különböző elgondolásait és kárhóztatja bizonyos túlegyszerősítések és félreértések elterjedéséért a marxista hagyományban. Ez az elem talán a húszas évek első felében van a legerőteljesebben jelen, amikor Lukács egyenesen Engels fő hibájának tekinti egy anti-hegeliánus és anti-politikai Marx-kép felvázolását, amely szerint a marxizmus állítólagos atyja „Feuerbach felfedezéseiből kiindulva az idealista pozíciót materializmusra cserélte, a filozófia helyére a tudományt állította és azok helyett az elméletek helyére, amelyek csak ideologikus reflexiók voltak a gondolkodó társadalmi helyzetére, egy objektív és forradalmi elméletet állított, amely túlmutat a kapitalizmus és a hegemonikus viszonyok korlátain” (Rockmore, 2011: 36.).

Lukács a forradalom aktualitásának koncepciójával kora „ortodox” marxistáival helyezkedett szembe, akik a kapitalizmus fejlődésének tudományos elméletét kívánták megkonstruálni Marx szövegeiből. Egy ilyen pozitivistá projekt számára nyilvánvalóan azért válhatott a német gondolkodó fő művévé A Tőke, mert ez kínálta a hasonló konklúziót: a kapitalizmus valóságában élünk, de ennek a rendszernek a működése teljes egyértelműséggel és szükségszerűséggel saját felbomlását vetíti előre, társadalmi konzekvenciái forradalomhoz vezetnek. A Lukács által „támadott” marxista nézőpont a forradalmat a jövő valamely eseményének tekinti, amely kapcsán csak bizonyosságunk lehet – a marxi pozitivistá tudomány előrejelzései, a történelmi materializmus sematikus történetfilozófiai kerete, az osztályharcok transzcendens elmélete; vagyis a tulajdonképpeni marxi teoretikus eredmények. A forradalom egy olyan jövőbeli esemény, aminek el kell jönnie, amikor a jelen apályhelyzetét a forradalmi dagály váltja majd fel. Jól ismerjük ezt a gondolati stratégiát az elmúlt évtizedek radikális baloldali irodalmából a neoliberais globalizáció kritikája kapcsán. Az az elméleti pozíció például, amelyet Zygmunt Bauman vagy Georg Ritzer „negatív globalizá-

ciónak” nevez, szinte egyeduralkodó helyzetbe került a baloldali politika újraalapozási kísérletei között. A kilencvenes évek baloldala, amely politikai pozícióit a jóléti állam utóvédharcában találta meg (a piaci deregulációban hívő és társadalomellenes offenzívában lévő neoliberalizmussal szemben), egy olyan hosszú távú folyamatban reménykedett, amely minden bizonnyal kitermeli a mai kapitalista projektnek a szocialisztikus alternatíváit és az azokat felkaroló radikális mozgalmakat egyaránt. A negatív globalizáció nézőpontja a neoliberais kapitalizmust egy olyan világnak (struktúrának) látja, amelyben ellenőrizetlen, kiértékeletlen és kompenzálatlan negatív folyamatok uralkodnak, amelyeknek ráadásul nem találjuk meg pozitív ellenpontjait (Bauman, 2006: 96., Ritzer–Dean, 2015: 328.). A negatív globalizáció hívei szerint csak a radikális politika imperativusza lehet egy olyan helyzet erkölcsi és politikai következménye, amelyben 1. a spekulatív tőke legyőzi a reálszférát 2. a folyamatok felett elvész mindenfajta demokratikus kontroll 3. kirívóra nőnek az egyenlőtlenségek és egyre könyörtelenebbé válik az igazságtalan verseny 4. kimerülnek az erőforrások 5. a politikai-társadalmi gyakorlat során előretörnek a radikális jobboldali megoldások (Endreffy, 2003). Ez a Mészáros István által parafrázált „szocializmus, vagy barbárság” szituációja (Mészáros, 2005). Noam Chomsky már 1997-ben úgy tette fel a kérdést, hogy vajon a neoliberalizmus társadalmi és politikai konzekvenciáit el tudja-e kerülni az a kapitalizmus, amely nem képes engedni abból, hogy a tőke uralkodik az emberek felett, ráadásul oly sikeresen fejlesztette ki napjaink manipulációs, média, technológiai és profitszerzési apparátusait (Chomsky, 1997).

Forradalom jelenidőben: egy másik marxi elmélet születése

A forradalom aktualitásának lukácsi elmélete a „forradalom jelenvalóságának” téziséből indul ki és egy „másik fajta” marxista pozíció megalapozását teszi lehetővé a filozófus számára. Véleményem szerint tehát a húszas évek lukácsi művei egy eredeti forradalomelmélet megfogalmazási kísérleteként is értelmezhetők, amelyekben a magyar filozófus az úgynevezett „napi”, „világtörténelmi” és „konstituáló” aktualitás dimenziójának egymáshoz való viszonyát vizsgálja. Az első szinten tehát az elemzés közvetlenül a politikai diagnózishoz kötődik és célja, hogy párhuzamba állítsa Lenin 1917 előtti (a forradalmi aktualitás fogalmát is Lenintől eredezteteti) és saját maga 1919 utáni pozíciója között. Ahogyan Michael Löwy fogalmazza, Lukács „annak az időszaknak a filozófusa volt, amikor a forradalmi megmozdulások, a lázadások, az általános sztrájkok, a munkástanácsok, a radikális mozgalmak gombamód szaporodtak Európa-szerte, amikor tehát úgy tetszett, hogy egy nagy forradalmi hullámnak lehet tanúja a tőkés

világ” (Löwy, 1979: 189.). A *forradalom napi aktualitása azt a pillanatot jelöli, amikor az általános lázadás bármikor kirobbanhat, amikor az egész nép felkelése a küszöbön áll* – ez tulajdonképpen a lenini „nem akarnak a régi módon élni/ nem tudnak a régi módon uralkodni” meghatározás egyfajta parafrázisa. Ebben az értelemben Lukács mindvégig fenntartotta tézisé, hiszen még Lenin című, a „forradalom aktualitásának” kategóriáját közvetlenül bevezető 1924-es könyvének 1967-es előszavában is ezt tartja a munka leglényegesebb elemének (Lukács 1970: 112.).

A koncepció második szintje a forradalom világtörténelmi aktualitásáról beszél. Lukács ezt az intellektuális pozíciót Marx nézőpontjára vezeti vissza, aki szerint „képes volt a proletárok nyomorában többet látni a nyomornál” és „meglátta bennük a forradalmi erőt”. A gondolatmenet háttérében a marxizmus azon meggyőződése áll, hogy a jelen korszak gyökeres változásra van ítélve, a kapitalizmus „fő tendenciái” és „ellentmondásai” miatt a fennálló jelen formájában nem maradhat fenn, egyre súlyosbodó válságain és következményein nem lehet úrrá. Tehát (1) a kapitalizmus egyre inkább létrehozza azokat az objektív szituációkat és következményeket, amelyekből csak egy forradalommal szabadulhatunk meg és (2) a kapitalizmus létrehozza azt az embercsoportot (az egyre inkább sújtott bér munkások tömegét), amely egy ilyen változás alanya lehet. A *forradalom világtörténelmi aktualitása Lukács szerint azt jelenti, hogy az objektív folyamatoknak és tendenciáknak hála a (proletár)forradalom kérdése lesz tehát a kapitalizmusban az elsődleges kérdés, ami körül az egész korszak politikai, szellemi és társadalmi élete forog – ez lesz az, ami felé az események mutatnak, amit (tudatosan, vagy öntudatlanul) segíteni, vagy elkerülni akarnak a különböző szereplők* (Lukács, 1970: 13–14.). A világtörténelmi aktualitás szintjén a forradalom „a proletármozgalom horizontjaként”, „a korszak alaphangjaként”, „az események mértékeként” van jelen. A fő szempont pedig, hogy a proletariátus végül bejárja-e a kapitalista korszakban neki rendelt sorsot. Véghezviszi-e „történelmi feladatát”. Ez a megközelítés – amely kétségtelenül hegeliánus alapokra építkezik, a leninizmus egyfajta innovatív felfogásának tekinthető és osztozik több akkori marxista messianisztikusan romantikus és ultrabalos várakozásaiban – fő állításaként azt fogalmazza meg, hogy a kapitalizmust totalitásként szemlélve egyértelművé válik, hogy a tőkés korszak „zsinórmértéke” a forradalom: ezt kell vizsgálni az adott időszak minden mozzanatában. A forradalom aktualitásának tézise alapján álló marxisták ezért – mint Marx és Lenin (szemben Engels-szel, a vulgármarxistákkal, és a szociáldemokratákkal) – „nem csak akkor veszik észre a proletárforradalmat, amikor a munkások már a barikádokon harcolnak”. A forradalom aktualitásából kiindulni tehát annyit jelent, hogy „minden egyes jelenségben a fejlődés egészét látja. (...) azok első megjelenésének helyén és idején is már a közelgő forradalmat ismeri fel bennük” (Lukács, 1970:13–14.).

A forradalom aktualitásának koncepciója végezetül egy harmadik szinten is megfogalmazódik Lukácsnál, mégpedig egy olyan neo-marxista koncepció keretében, amely szükségessége szinte evidensen következik a világtörténelmi aktualitás téziséből. A *Történelem és osztálytudat* szövegei, vagy az a még csak néhány éve előkerült kézirat, melyben a húszas évek második felében Lukács polemikus formában kísérli meg védelmezni hegeliánus-marxista koncepcióját a Második Internacionálé doktrínáival és másodvonalbeli teoretikusaival szemben (az elveszett kézirat *Tailizmus és dialektika* címen jelent meg 1996-ban), egyértelműen válaszolja meg, hogy az ezen időben keletkezett írásoknak miért a dialektika lesz a kulcsmozzanata (Lukács, 1996). Lukács számára a fő ellenség a marxizmus akkoriban uralkodó, majd a sztálinizmusban a végletekig torzuló formája, amely a forradalmi folyamatot vagy egyszerűen a termelési módok egymásutánjának mechanikus pillanataiként kezeli, amelyeknek a termelőerők fejlődésének bizonyos pontján ki kell törniük, vagy a tőkés gazdaság válságainak hullámverésének tulajdonítja, mint a munkásság objektív alapokon nyugvó egyszerű pszichikai-politikai reakcióját. Amikor Lukács ezekkel a nézetekkel szemben megfogalmazza a forradalom aktualitásának tézisé, akkor nem egyszerűen a luxemburgi spontaneitás és a lenini szubjektivitás eszmény eredeti filozófiai átíratát nyújtja, hanem a fordista-taylorista időszak legfontosabb mozzanatára érez rá – és ez az, ami miatt szerinte a forradalom kérdését újra kell tárgyalni a „modern kapitalizmus” keretei között. Lukács a közvetlenség-közvetítés kategóriájában innen nézve azt a helyzetet ragadja meg, amikor a kapitalizmusban a valósághoz kapcsolódó közvetlen-szemlélődő viszonyulás többé nem von maga után más-más politikai-tudati állapotot a burzsoázia és a proletariátus esetében. Az eldologiasodás társadalmában „mindkét osztály ugyanabban az önelidegeződésben osztozik”, vagyis a racionalizáció, a kalkuláció, az áruközpontság korában mindkét osztály számára ugyanaz a közvetlen társadalmi tapasztalat. Ennek oka – amit Lukács kétségtelenül az elsők közt vesz észre – hogy érvényét veszti az a marxista meggyőződés, amely szerint az egyes munkás helyzete a rabszolga helyzetével állítható párhuzamba – olyan kiszígerelt, megnyomorított és dehumanizált lényként, aki kívül esik a társadalom minden formáján, de a korszak társadalmának gazdagsága és fennmaradása éppen az ő ilyen helyzetén nyugszik (Marx, 1848).

Lukács azt a folyamatot írja le az, ahogyan a „kapitalista termelési mód” nyers ökonómiai világa a „kapitalista társadalom” realitásával változik át, ahogyan „a fordista termelési elvek köre szerveződik a tömegmunkás világa”. Lukács számára ez a kapitalista totalitás létrejöttének befejezettségéként jelenik meg és célja, hogy ennek a totalitásnak a forradalmi oldalát tárja fel (Noys, 2010: 111.). Lukács tézise nagy hatásúnak bizonyul a következő évtizedek neomarxizmusa számára: a kapitalizmusban a proletárforradalom tekintetében nem az az elsődleges, vagy az alapvető változás, hogy a munkások sorsa jobbra fordult, hogy az

új munkaszervezési-elosztási viszonyok közt kevesebb okuk van lázadni, hogy a politikai osztály elnyomó és pacifikáló apparátusai jobban működnek, vagy hogy a kapitalizmus minden korábnál sikeresebb a válságkezelésben és az önjavításban. Ezekben is van igazság, de a lényeg mégiscsak, hogy a kapitalizmus gazdasági mechanizmusból, vagy ha úgy tetszik termelési módból kapitalista társadalommá vált, melynek a munkások szubjektíve részesei – még ha a munkásosztály objektíve a rendszer tagadása is marad (Negri, 1982). Amiről itt szó van – mondja Lukács – „*az csak korunk*, a modern kapitalizmus sajátos problémája – kiemelés LGY” (Lukács, 1971: 320.). Ezen a ponton jutunk el a forradalom aktualitása-tézis harmadik lukácsi szintjéhez: a kapitalista társadalomban a forradalom már nem csak a radikális történések aktuálpolitikai jelenléteként (forradalmi hullám, felhalmozódott feszültség, a palackból kiengedett szellem stb.), nem csak a korszak nagy kérdéseként-zsinórmértékeként lehet aktuális, (a polgári forradalom sorsa, a majdani proletárforradalom jelenléte a „polgári társadalom jelenségei mögött”, „között” és „által” stb.) hanem a forradalmi gondolatok és forradalmi ágensek szubjektív megszületésének permanensen jelen lévő objektív lehetőségeként is.

Lukács koncepciójában a forradalom konstituáló aktualitása a világtörténelmi aktualitás koncepciójához kapcsolódik. Úgy véli ugyanis, hogy a kapitalizmus válságai és tendenciái a munkásosztályt csak a kapitalizmus objektumaként hozhatják létre, tehát csak „a tőke ellenségeként”, olyan emberek tömegeként, akik egyenként „pszichológiai értelemben” szemben állnak a rendszerrel. A kapitalizmus objektív mozgásai továbbá létrehozzák azokat a pillanatokat, amikor a „lázgongás” kitörése nagyon is valószínű. Azonban azt a kérdést, hogy ezekben a pillanatokban világtörténelmi horderejű és megfelelő irányú változások következnek-e be, egy hosszú, az objektív forradalmi helyzeteket messze megelőzően kezdődő szubjektív-politikai folyamat dönti el, amelynek során a munkások tömege „magáért való” osztállyá, tudatos forradalmi szubjektummá konstituálódik (Lukács, 1971: 282.). A Történelem és osztálytudatnak a proletariátus álláspontjáról szóló fejezete mutatja be azt a folyamatot, amelyet ebben a tanulmányban Negri hasonló tárgyú elemzéseit alapul véve a forradalom konstituáló aktualitásának nevezek (Negri, 1999). Lukács ebben a fejezetben „Hegelhez fordul, hogy felállíthasson egy elméletet a szubjektív és az objektív kölcsönösen konstituáló kapcsolatára vonatkozólag. Lukács szerint (és ez az a pont, amelyet Negri joggal bírál) a forradalmi szubjektum konstituálódása egyfajta eszköz a kritikai és forradalmi tudat eléréséhez” (Weeks, 1998:118.). Azt mutatja be tehát Lukács, hogyan jut el a valóságot az eldologiasodás tudatformáinak közvetlenségében rögzítő, de egyre inkább a „tőke ellenségévé váló” egyén az „áru öntudatától”, „áttörni akaró” „pszichológiai tudatától”, a benne lévő emberi mag társadalmi szétszakítottsága ellen lázadástól stb. a proletár osztálytudatig – tehát hogyan jön létre a kapitalizmus eldologiasodott viszonyai között a pro-

letariátus, mint forradalmi szubjektum (Lukács, 1971: 440–470.). *A forradalom konstituáló aktualitása tehát kettős folyamatot takar: 1. Jelenti egyrészt, ahogyan az egyén számára (az adott korszak tendenciái, nagy kérdései és ellentmondásai) egyre kevésbé teszik lehetővé, hogy életét szemlélődő-beilleszkedő stratégiák mentén élje és a valóságot a fennálló szellemi eszközökkel ragadja meg. 2. Másrészt jelenti azt a folyamatot, ahogyan – Lukács Lassalle és Buharin elgondolásait idézi ezzel kapcsolatban – változtató-konstituáló aktorként az egyének létrehozzák saját kollektivitásukat, politikai formáikat és szubjektív öntudatukat, ahogyan gyakorlati küzdelmeik során „egyre inkább eljutnak az átfogó változtatás szükségességének kimondásához és létrehozzák az ennek megfelelő, önmaguk számára használható tudatformákat” (Lukács, 1971: 508–509.).*

Posztmodern marxizmus – forradalom világtörténelem nélkül?

Az elmúlt időszakban sokakban keletkezett az az érzés, hogy egy „forradalmakkal teli időszak következik”, egy olyan történelmi frontátvonulás, amelynek már megérkezett az előszele. Vajon újra a forradalom napi aktualitásával állunk szemben, egy nagy világforradalmi hullám első történéseivel? Az arab tavasztól a dél-európai lázadásokon át az Occupy Wall Street mozgalomig bezárólag számtalan jel mutat arra, mintha a politika rég várt visszatérése a forradalom visszatérésének formájában következne be. Vagy a lukácsi értelemben vett napi aktualitás másik komponensével: a társadalmi feszültségek felhalmozódásával volna dolgunk, egy robbanás közeli pillanattal, ami majd mindent széjjelrepit? A Sziriza győzelmétől a brit Munkáspárt fordulatán át Bernie Sanders amerikai sikereiig táguló paletta arra utal, mintha a szocialista és antikapitalista alternatíva politikai reneszánszát élnénk. Ráadásul szinte a világ minden pontjáról özönlenek felénk a hírműsorok beszámolói, amelyek – elég ha csak a francia Nuit debout mozgalma kapcsán történetekre gondolunk – azt a hitet erősíthetik, hogy a metropoliszokban újra forróvá válik az aszfalt. Akármennyire is csábító értelmezések ezek, véleményem szerint kevés nagyobb hiba volna elkövethető a 21. század kezdetén, mint a radikális baloldal reményeit újra a megváltó forradalmi apokalipszis közeli eljövételének perspektívájához kötni. Hiszen napjainkban „nem beszélhetünk sem konzervatív, sem liberális hegemoniáról – utóbbi visszahúzódásának a korában vagyunk –, ahogyan az is a wishful thinking baloldaliságra vall, ha az érintettek egy-egy új baloldali parlamenti mandátumból vagy kormánykerülésből (sokadik) „baloldali reneszánszról” értekeznek. Abban bizonyosak lehetünk, hogy nem beszélhetünk az ideológiák végéről, ahogyan abban is, hogy napjainkra nem az esztétorténetből ismert ideológiák térnek vissza” (Böcskei, 2016). A tanulmány hátralévő részében ezért megkísér-

lem, hogy a forradalom aktualitásának problematikáját a közvetlen analógiák szintén túllépve gondoljam végig. Ennek során először arra a kérdésre kell választ találni, hogy mennyiben érvényesek és használhatók a megváltozott körülmények között az eredeti lukácsi forradalomelmélet kategóriái egyáltalán?

Egy „posztmodern marxista” kísérlet, amely a forradalom napi-, világtörténelmi-, illetve konstituáló aktualitását egységes elmélet keretében kívánja újrafogalmazni az új évezred körülményei között, természetesen nem előzmények nélküli. Ennek monumentális kísérleteként fogható fel Antonio Negri és Michael Hardt társadalomelméleti trilógiája (bár ők inkább Lenin és Gramsci forradalomelméletéhez kapcsolódtak közvetlenül), amelynek háttérében kétségtelenül az alterglobalizációs mozgalmak felemelkedése állt. Negri és Hardt egy új, globális és radikális politikai pólus megszületését látta abban, ahogyan a nagy nemzetközi szervezetek elleni nemzetközi tiltakozó akciók 1999 után, néhány év alatt, egy, a felülről vezérelt kapitalista globalizáció elleni széles koalícióvá váltak (Desgupta–Kivisto, 2014: 15.). Az elmélet talán legismertebb része, ahogyan a szerzőpáros a burzsoák és proletárok közötti, végső összeütközéshez vezető konfliktust a Birodalom és a Sokaság közötti ellentétre cseréli, vagyis „a multitude a munkásosztály helyére lép, de a sokaság a hagyományos értelemben nem osztály” (Negri–Hardt, 2014: 18.). Negri szerint a bipoláris világrend után kiépült egy olyan globális struktúra, amelyben a hatalom komplex nemzetközi szocio-politikai hálózatok formájában jön létre. Ezzel az új, multipoláris impériummal két probléma van: egyrészt, hogy blokkolja a globalizáció tényleges lehetőségeit, hogy lehetetlenné tesz egy teljes körű és demokratikus alapokon nyugvó globalizációt. Másrészt, hogy sem az Empire egésze, sem annak szereplői nem léphetnek ki azokból a működési logikákból és kényszerekből, amelyek ezt a rendszert létrehozták és amelyeket a Birodalom termel és szükségszerűvé tesz (Kiss, 2016a). A Birodalom hálózataival és fix szerepeivel szemben jön létre a Sokaság: a multitude azoknak az embereknek a tömege, akik az immateriális munkát hegemon helyzetbe hozó tőke parancsa alatt dolgoznak, vagy élnek. Az immateriális munka alapja egyben a forradalom konstituáló aktualitásának az alapja is: a „közös” (common), vagyis valamennyi vezető ágazatban és valamennyi hegemon termelési-értékesítési folyamat során az együttműködés és a kommunikáció világa, a munka biopolitikai komponense. Az immateriális munkának tehát nem csak alapja, hanem terméke is a „common”. Negri – akire Gilles Deleuze és Felix Guattari munkásságán keresztül nagy hatással volt a lukácsi eldologiasodás-analízis is – ezen a ponton egyértelműen rezonál a Történelem és osztálytudat problematikájára. A forradalom konstituáló aktualitását ebben az értelemben a „konstituáló erőben” (constitutive power) azonosítja be, pontosabban ez az erő teszi lehetővé, hogy a posztmodern kapitalizmusban állandóan formálódó „közös” végső soron akármelyik pillanatban túllendülhesen a fennálló ideológiai és gyakorlati kereteken.

Valójában a forradalom aktualitásának lukácsi koncepcióit direkt, vagy indirekt módon „újra felfedező” elméletekben az a közös, hogy alapvetően változtatják meg az eredeti triász belső hangsúlyait: a világtörténelmi aktualitás központi pozícióját tagadva (Deleuze és Badiou filozófiájának népszerűsége is szerepet játszik ebben) az elemzés centrumát a forradalom konstituens, vagy napi aktualitásának oldalára helyezik át. Ezen kísérletek közül a legnagyobb vitákat kétség kívül Judi Dean *The Communist Horizon* című könyve váltotta ki, amelyben a szerző ez utóbbiak (a lukácsi elméleti kereten belül alig felvethető) viszonyának tisztázására tesz kísérletet – a világtörténelmi aktualitás teljes diszkreditálása mellett. Dean amellett érvel, hogy a forradalom napi aktualitását úgy kell elképzelni, mint egy olyan pillanatot, amikor „az elhatározás, a döntés és az akció nem halasztható tovább. Amikor azonban ebben a helyzetben vagyunk, teljesen védtelenné válunk a történelem egészével szemben, ami tulajdonképpen nem más, mint a forradalmi káosz. A forradalom pillanatában magabiztosak vagyunk abban, hogy a folyamat eredménye új kapcsolatok, konstellációk, képességek és hitek sokasága lesz, hogy létrejön valami, ami még sosem volt, amit még elképzelni sem tudtunk volna” (Dean, 2012: 88.). A forradalom konstitutív aktualitása számára úgy jelenik meg, mint egy állandóan jelen lévő potenciál, amelynek kibontakozásának feltétele, hogy a lázadás napi aktualitása ne legyen megkérdőjelezhető. A forradalom napi aktualitása pedig a lukácsi értelemben két dolgon múlik: (1) az objektív körülményeken, amelyek miatt cselekedni kell, illetve (2) azon, hogy a cselekvők rendelkeznek-e kollektív tudattal, meg tudják-e fogalmazni saját kollektív vágyaikat és vágyukat a kollektivitásra – vagyis „meglátják-e saját akcióik kommunista horizontját”. Dean úgy véli, Lukács szerint a második megteremtése a párt feladata – amiben igaza van, csak éppen az a feltétellel, ha nem egy, a világtörténelmi aktualitás nevében fellépő pártról van szó: „Lejárt az ideje a hagyományos szektáriánus marxista pártnak, amely néhány mesterteoretikus körül szerveződik. és átfogó magyarázatot kínál a világról és a világtörténelemről. Ezek a pártok ugyanis csak praktikus alapon közelítettek a szervezet és a gyakorlathoz (...) Velük szemben azoknak az anarchista csoportoknak lett igazuk, amelyek az értelmiség és a tudás vezető szerepe helyett a konszenzusra, a közösségre, az akcióra, és a kreativitásra helyezik a hangsúlyt, amely létrehozta azt, amiben mindenki élni akar” (Dean, 2012: 100.).

Ennek a tanulmánynak a harmadik részében abból indulok majd ki, hogy az eredeti lukácsi triász valamiféle helyreállítása, illetve a „kétes” kategóriák egyszerű kizárása (és a konstituálódás fogalmának centrumba helyezése), vagyis a triász kétpólusúvá változtatása mellett kínálkozik egy harmadik megoldás a forradalom aktualitásának mai újra felvetésére.¹ Véleményem szerint a forradalom

¹ Álláspontom szerint tehát a lukácsi triász a forradalom aktualitását illetően alkalmas eszköz lehet a mai folyamatok analizálásához. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy jelen tanulmányban nem foglalkozom

napi-, világtörténelmi- és konstituáló aktualitásának kategóriái kapcsán nem egyszerűen magukra a fogalmakra érdemes ugyanis koncentrálni, hogy átemeljük őket a mai elemzésekbe – hanem azokra az elméleti problémákra kell fókuszálni, amiket Lukács György a segítségükkel kívánt megoldani. Hiszen Lukács a forradalom aktualitását két problémakör keretében tárgyalta. A filozófust egyrészt a napi- és a világtörténelmi aktualitás közötti kapcsolat érdekelt, melynek oka minden kétséget kizárólag az októberi forradalom győzelme (és a világforradalmi hullámmal kapcsolatos várakozás) volt, ami azt a korszakos kérdést állította a középpontba, hogy a hasonló nem tiszta proletárforradalmak, amelyek ráadásul „idő előtt” érkeznek, hogyan kapcsolhatók egybe a világtörténelem végső kérdéseivel – s tulajdonképpen ez a kérdés mozgatta az 1956 utáni marxizmus reneszánsz kérdésfelvetését is. A másik problematika, amely a Történelem és osztálytudat címében sűrűsödik egybe, a konstituáló- és világtörténelmi aktualitás viszonyát vizsgálja. Nagyszerűen érzékeli, hogy a klasszikus (engels-ista) marxizmusban nem hajlandók észrevenni, hogy a valóságban egyre inkább feszültség keletkezik a világtörténelmi és a forradalmasodási folyamat között.

A forradalom világtörténelmi aktualitása a kapitalizmus objektív „tendenciáinak” és „egyre mélyülő válságainak” a terméke. A világtörténelmi aktualitás azt jelenti, hogy már ma is annak a pillanatnak az előtörténetét éljük, amikor az osztályellentét kiéleződik, amikor a válság már nem oldható meg, amikor a korszak nagy kérdésének el kell dőlnie, amikor a világtörténelmi színvonalon álló szubjektum eldöntheti azt – ha létrejön. Lukács tehát éppen azt szegezi az ortodox marxizmussal szembe, hogy a forradalom mindig „csak” aktuális lehet, soha nem szükségszerű. A folyamat végpontján ugyanis két lehetőség áll az emberiség előtt – a két történelmi lehetőség: vagy a forradalmat megvívják és ennek során a munkásosztály éppen azt teszi, amivel a korszak nagy kérdése egyedül megoldható: a szocializmusba való átmenettel, a termelőerők kisajátításával, a proletár diktatúrával stb. – vagy az egész emberiség elpusztul, mert a rendszeren belüli megoldások egy ponton túl nem hatásosak („vagy az alsó osztály győz, vagy együtt elpusztulnak”). A kérdés, hogy honnan kerülnek elő a forradalmak, akik éppen azt teszik majd, amit kell nekik, akik tehát a lehetőséget világtörténelmi fordulattá teszik?

Lukács szerint a világtörténelmi folyamat lineárisan halad objektív körülmények létrejötté felé, amelyekben a cselekvők mozognak és (öntudatlanul, vagy hamis tudattal) cselekszenek – az eredmény objektíve adott alternatívák és le-

a forradalom lukácsi napi aktualitásának problémájával. A magam részéről ezt egy olyan érvényes leíró-empirikus kategóriának tekintem, amely jól ragadja meg a forradalmak egyik lehetséges politikai sajátosságát. Úgy vélem azonban, hogy ez a sajátosság inkább a régi forradalmakra volt jellemző, jelentősége csökkent – miközben időről-időre ma is előkerül és fontos szerepet tölt be.

hetőségek megszületése. A forradalmi konstituálódás folyamata ellenben hullámokban mozog, kumulatív jellegű és szubjektív pszichés-tudati és esetleges politikai formák kialakulása felé vezet, a radikális szubjektumok megszületéséhez. Lukács megoldása arra, hogy ezt a két folyamatot (objektív forradalmi helyzet és radikális szubjektum) fedésbe hozza egymással, jól ismert. Az osztálytudat, amely a világtörténelmi küzdelmét vívó proletár osztály, illetve az eldologiasodás társadalmában élő, állandó lázongásra ítélt, de kitörni képtelen bér munkás között a kapcsolatot létrehozza, egyben túl is repít az eldologiasodás viszonyain, akcióin és tudatformáin és felszabadítja a forradalom spontán energiáit – ahogyan a proletariátus létét objektív tényné válogtatja. Ennek a megoldásnak a részletes elemzése helyett azonban érdemes visszatérni a kiinduló kérdéshez. Véleményem szerint ugyanis nem a megoldás (a konstituáló aktualitás egész koncepciója, illetve az osztálytudat kategóriájának „bolsevik” vonásai stb.) vált problémássá az elmúlt évtizedek tapasztalatainak fényében elsősorban, hanem maga a kérdésfelvetés.

Lukács következetesen viszi végig a világtörténelem marxista koncepciójának két központi elemét analízisében: (1) azt, hogy a világtörténelem ugyan a gazdasági alap antagonizmusai által indukált válságok, társadalmi ellentmondások és a termelőerők fejlődése miatt kötelezően halad előre harmonikus végpontja felé – ám ezt a haladást a forradalmi osztályok realizálják, amennyiben „a történelem motorja a forradalom” (osztályharc hipotézis). Továbbá, hogy (2) a világtörténelem korszakokra oszlik, amelyek közül a kapitalizmus és a szocializmus (kommunizmus) egymás tagadásaként értelmezendő (termelési mód hipotézis). Nem kérdés, hogy ebben a világtörténelmi keretben a forradalomnak pontosan kijelölt helye és tartalma van – hogy a legalaposabb újragondolás csak addig mehet el, hogy a nagybetűs Forradalom, a válasz a kérdésre, a következő korszakba lépés nem szükségszerű, csak lehetőség. Lukács marxista-ként nem vállalhatta föl azt a következtetést, hogy forradalomelméletét el kell szakítania a világtörténelemnek ettől a merev sémájától, ha ténylegesen meg akarja érteni annak esetlegességét, spontaneitását és folyamat-jellegét. Véleményem szerint a forradalom aktualitásának felvetése lehetséges a lukácsi fogalmi hármas (a forradalom napi-, világtörténelmi- és konstituáló aktualitása) szerint – ennek feltétele azonban az, hogy a „világtörténelmi aktualitás” „történelmi aktualitássá” változzon át. Lukács számára a konstituáló aktualitás pusztán a világtörténelmi aktualitás beteljesítőjének szerepét játssza el: lehetőséget teremt arra, hogy a forradalmi opció tényleg reális legyen, és tényleg megvalósuljon. A forradalmi szubjektum konstitutív folyamata tehát a garancia arra, hogy a világtörténelmi színdarab a kedvező módon érjen véget, hogy a proletariátus eljuttassa benne a neki rendelt szerepet, tehát (a közismert formulával megfogalmazva) egyszerre legyen a folyamatok objektuma és szubjektuma. Vajda Mihály

ma már klasszikusnak számító elemzésében fejt ki ennek a forradalmi szubjektum képződésére nehezedő világtörténelmi fikciónak a fatalista következményeit. „Ha ugyanis van egy osztály, amelynek a totalitás álláspontjára kell helyezkednie, a történelem azonos szubjektumává-objektumává kell válnia, abban az esetben ez az osztály ugyanúgy csak a világtörténelem eszköze, mint az előzők voltak. Ha ellenben ennek az osztálynak csak lehetősége van arra, hogy a világtörténelem tudatos hordozójává váljon, ha semmilyen garancia nincs arra, hogy ez az osztály élni fog a számára adott lehetőséggel, akkor egyfajta voluntarizmushoz jutunk, amely az osztálytudatot az akaratra redukálja. (...) Akkor már nem azt kell megvizsgálni, [hogyan jön létre a forradalmi szubjektum, hanem hogy a proletariátus] miért nem akarja a számára kijelölt tettet” (Vajda, 1997: 276–277.).

A korai marxista Lukács tragédiája, hogy miközben máig inspiráló és eredeti pozíciót foglalt el a forradalmi szubjektum konstituálódásának középpontba állításával, ez a konstituálódási folyamat csak formálisan jelenhetett meg az elmélet egészében. A világtörténelmi aktualitás általa rögzített nézőpontjából ugyanis szükségszerűen következik a proletariátusnak, mint világtörténelmi főszereplőnek a fikciója, amelyhez képest a valóságos folyamatok mindig le vannak maradva – és csak a Párt és a helyes Tudat kapcsolhatja őket össze (Žižek, 1996). Amikor én történelmi aktualitásról beszélek, akkor ebből, a ma már védhetetlen alárendelt helyzetből kívánom kiszakítani a forradalmi aktorok létrejöttének folyamatát. *Egy olyan autonóm és esetleges konstituálódási folyamatot feltételezek, amelynek a lukácsi értelemben vett történelmi aktualitás a támasza és nem a célja: vagyis a forradalom történelmi aktualitása számomra nem egy lehetséges/valószínű és beváltandó világtörténelmi opció létének elméleti feltételezését jelenti, „csak” a fennálló megváltoztatásának és szélesen értelmezett forradalmasodásának kényszerét és elkerülhetetlenségét.* A feladat tehát, hogy megtaláljuk a következő időszak – az új évezred – azon „nagy kérdéseit”, „elmentmondásait”, „tendenciáit” amelyek körül majd a globális konfliktusok kiéleződnek, amelyek körül (függetlenül a szereplők tudatosságától) a társadalmi-politikai folyamatok kikristályosodnak, amik állandó alkalmazkodásra és változásra kényszerítik a fennállót – és amelyek napjaink már látható radikális jelenségei mögött állnak, illetve folyamatosan életre hívják azokat a kollektív politikai folyamatokat, amelyeket Lukács számtalan elemzője konstituáló aktualitásnak nevez. Ebben a lukácsista koncepcióban tehát az egyik oldalon az új évezred általános forradalmasodási kényszere és a változás problémája körül forgó korszellem, a másik oldalon pedig az egyre inkább beazonosítható radikális szubjektumok létrejöttének logikái állnak – az elemzés értelme pedig a köztük lévő dinamikus viszony leírása, amit maga Lukács bizonyára dialektikának nevezne.

Három forradalom/Három baloldal – Lukács György és az új évezred politikai térképe

Ebben a fejezetben arra teszek kísérletet, hogy az új évezred jelenségeit a forradalom aktualitásának lukácsi kategóriáinak segítségével értelmezsem. Ennek során (1) bemutatom azt a három szituációt, amely történelmi értelemben a mai időszak forradalmasodási kényszerét eredményezi, azt a három tehetetlenségi nyomást, amely a fennállóra nehezedik. Ezzel párhuzamosan (2) bemutatom azokat a konstituens logikákat, amelyek mentén napjaink forradalmi szubjektumai fejlődnek és kikristályosodnak. Úgy vélem ugyanis, hogy a jelenlegi szituáció ezek egymás mellé helyezésével, vagyis a „három forradalom/három baloldal” teoretikus sémája mentén írható le – hozzáátéve, hogy a 21. század „három baloldala” közül az „első” tulajdonképpen már másfél évtizede létezik, míg az „utolsónak” még a körvonalait sem ismerjük.

a: az elszabadult világ, az alterglobalizációs mozgalom és a reflexív baloldal

Az alterglobalizációs mozgalmak színre lépésével már az ezredforduló szimbolikus pillanatában megszületett a „reflexív baloldal”, amely e mozgalmak fél évtizedes agóniája, majd eltűnése után is minden kétséget kizáróan számtalan formában tér majd vissza a következő évtizedekben. Az általam használt kifejezés nem véletlenül referál az Ulrich Beck, Anthony Giddens, vagy éppen Scott Lasch által (párhuzamosan, de persze egymástól nem függetlenül) felállított tézisre, amely a második modernitás korszakának beköszöntéről beszél, amit „reflexív modernitásnak” nevezhetünk (Beck–Giddens–Lash, 1994; Lynch, 2000). A reflexivitás koncepció háttérében meghúzódó elemzés ugyanis kétségtelenül megragad egy igen fontos elemet az elmúlt évek történéseiből: megragadja azt a folyamatot, ahogyan a „világ elszabadul”, ahogyan a „kapitalizmus globálissá válik”, ahogyan (Marxot parafrázálva) „minden korábbi szilárd viszony felbomlik”. „Azt tapasztaljuk, hogy napjainkban minél inkább kontrolláljuk a folyamatokat, azok annál inkább kicsúsznak az ellenőrzésünk alól – a világ elszabadul. Ha a világot biztonságossá és kiszámíthatóvá akarjuk tenni, például a tudomány és a technika által, gyakran éppen az ellenkezője történik, mint a környezeti problémák és a klímaváltozás esetében” (Giddens, 2000: 3.).

A kapitalizmus strukturális átalakulását (Beck–Bonss–Lau, 2003) – ami az eredeti elmélet szerint a második modernitás beköszöntét eredményezte – követő neoliberális évtizedekben a TINA (There is no alternative!) elhíresült jel-szava mentén eltávolítottak minden későmodern korlátot és határt, amelyek között a kapitalizmus működött (Giddens, 1991: 70–78.). Ennek eredményeként egyoldalú, kritikátlan és önvészélyes módon mehetett végbe a tőke „nemzetköziesülése”, az amerikanizáció, a liberális demokráciák és a fogyasztás „győzelme”, a civilizáció „fejlődése”, a technikai „haladás”, vagy éppen a gazdasági „nö-

vekedés” – annak ellenére, hogy egyre nyilvánvalóbbá váltak ezeknek a folyamatoknak a negatív következményei és ellentmondásai, mint a globális egyenlőtlenségek növekedése, a klímaváltozás, a pazarlás és az erőforrások kimerülése, a háborúk és a neoliberális verseny és rombolás társadalmi hatásai, vagy éppen a nagyhatalmak és a pénzügyi szervezetek, a multinacionális vállalatok túlsúlyának és profitéségének veszélyes volta.

Ebben a korban, amikor egyre nyilvánvalóbbá válnak és szaporodnak, súlyosbodnak a „mellékhatások”, a politika frontvonalai újra a lukácsi értelemben vett „változtatás, vagy változtatlanság” ellentétpár mentén kristályosodnak ki – ami a forradalom történelmi jelenlétének biztos szimptomája. Az egyik oldalon a „közvetlen válasz”, az állandó reagálás és alkalmazkodás kultusza (kockázattársadalom), az egyének és társadalmak reformja (a paranoia társadalma, posztmodernizmus), a további korlátlanság áldásos hatásaiba vetett hit erősítése (neoliberális ideológia), vagy éppen a politika reformer szerepének, a sokkterápiák tisztító hatása mentén megfogalmazott víziók (harmadik út) programjai sorakoznak fel. A másik oldal a radikális szubjektum megszületésének pillanatában jön létre: mivel a neoliberális kapitalizmus kora lényegében a globális dereguláció kora, a kontroll leépítésének – és ami még fontosabb a kontroll elvesztésének – kora, nyilvánvaló, hogy a sokkszerűség, a kiszolgáltatottság, a tehetetlenség és a fenntarthatatlanság effektusai mentén bontakoznak ki a „lehet más a világ” ideológiái, spontán akciói és mozgalmi. Közismert, hogy a reflexív modernitás koncepciója az idők során hogyan fejlődött maga is a Tony Blair és Gerhard Schröder nevével fémjelzett új szociáldemokrácia ideológiájává. Mégis azt gondolom, hogy az új évezred első forradalmasodási folyamata éppen a „reflexivitás” fogalma mentén írható le. A globális kapitalizmus szabadjára engedett folyamatainak azok, amelyek nem hagyhatják nyugodni az egyént, amelyek társadalmi csoportokat és régiókat folyamatos és egyre hevesebb reagálásra kényszerítenek. A „reflexív baloldal” specifikuma a neoliberális kapitalizmus politikai térképén tehát számomra az, hogy egy olyan mozgalomról van szó, amely a folyamatok „kifutására” és tendenciák „mellékhatásaira” történő reagálásból születik és ezeknek a mellékhatásoknak a szaporodása hajtja tovább a kollektív akció, az elméleti tudatosság és a saját formák és víziók létrehozásának irányába.

Az alterglobalizációs mozgalmak extrém diverzitása evidensen következett abból, hogy a neoliberális globalizáció korában a világon számtalan területen szabadultak el a folyamatok egymással párhuzamosan. Miközben ez a tematikus és ideológiai eklekticizmus alapvetően okozott problémákat a mozgalom egységessége és szervezeti koncentrációja tekintetében, tulajdonképpen ez tette lehetővé, hogy a forradalmasodási folyamat a korábbiaktól nagyrészt eltérő formákat ölthessen. Egyet kell érteni Geoffrey Players azon megállapításával, miszerint a kétezres évek kezdete két új formáját hozta a radikális szubjektum létrejöttének – ahogyan a forradalom konstituáló jellege is két formában született

újjá (Players, 2010). A forradalom konstituáló aktualitása először is a „lehet más a világ” jelszava mentén bontakozhatott ki: a neoliberális globalizáció hatalmába kerítette az egész életünket, így magunk is részesei vagyunk azoknak a tendenciáknak, amelyek egyre inkább megmutatják igazi arcukat – és végső soron ránk hatnak vissza. A „tudatos ember útja” ez, vagyis azoknak a feelingeknek, életstratégiáknak és életmódoknak a sokasága, amelyek beleilleszthetők egy másfajta globalizáció keretébe. Az alternatív globalizáció hívei szerint tehát a személyes aktivitások és változtatások tömege nem csak aláássa a kapitalista rendszer jelen formában történő továbbműködését, de egyben kimenetelét tekintve fenntartható pályára állítja az emberiség fejlődését – ilyen értelemben születik újjá a „személyes is politikai” tézise elsősorban az ököpolitikai aktivizmus képében. A neoliberális kapitalizmus mindennapi életétől különböző és azzal szemben autonóm elemek és kezdeményezések célja tehát nem csak a kapitalizmus „elszabotálása” – ahogyan ezt Naomi Klein felvázolja a márkák világa kapcsán –, hanem olyan kapcsolati és közösségi formák és tapasztalatok születése, amelyek végül elvezethetnek egy új világtársadalom (és világgazdaság) megszületéséhez (Klein, 2005). A mozgalom gerincét adó generáció romantikus illúzióknak minősíti a Nagy Megtagadás totális forradalmi logikáját, hogy a helyére a Kis Kivonulások milliárdnyi aktusát állítsa, a pontszerű alternatívások „kritikus tömegét”, amelyek éppen a megfelelő folyamatokat ássák alá és cseréli le. Az új kollektív szubjektum tehát sokpólusú, horizontális, szubjektív és indirekt módon jön létre – a posztmodern világnak a kapcsolatokhoz és személyes aktivitásaihoz fűződő reményeit minden tekintetben egy „aktivistatársadalom” víziójába foglalva bele. A cél: kilépni a civilizáció, a technika, a gazdaság, a fogyasztás, a politika, a globalizáció stb. mai fenntarthatatlan és elfogadhatatlan logikái közül, hogy alternatív logika mentén építse újjá őket a „lehet más a világ” emocionális-kommunikatív közössége.

A reflexív baloldal radikális konstitúciójának másik módja, amit az „anti-globalizációs” iránynak nevezhetünk, nem az imént bemutatott „anti-hatalom”, hanem az „ellenhatalom” logikáját követi. A „lehet más a politika” jelszava mentén úgy véli, hogy a fennálló gazdasági, média és politikai struktúrák, amelyek a globalizáció tarthatatlan negatív hatásaihoz vezetnek, csak úgy változtathatók meg, ha le tudjuk cserélni azokat az intézményeket és meg tudjuk regulálni azokat az aktorokat, amelyeket az elmúlt évtizedekben szabadjára engedtünk. Ennek újszerű módja az „ellenpolitika”, vagyis olyan konkurenciák létrehozatala a nyilvánosságban és a mozgalmak térfelén, amelyek (1) természetüket tekintve máshogy működnek, mint a hivatalos politika és média, (2) megfelelő keretet nyújthatnak a számtalan különböző politikai akció és szereplő számára az egyetemes fellépésre és a közös elvek és megoldások kidolgozására. Jeremy Brecher és Tim Costello *Globalizáció alulról* című könyvében az ellenhatalom stratégiáját a forradalom régi hatalomcentrikus paradigmájával állítja szembe. Vélemé-

nyük szerint a globális erők helyének átvétele nem csak lehetetlen, de nem is kívánatos – ellenben az „interstíciós helyek” (a globális „rések és repedések”) arra várnak, hogy a radikális változtatás tereivé váljanak. Az anti-globalizációs forradalmi irány a szolidaritást és a hálózatos szerveződési formát állítja a középpontba: „ha a hálózat össze tudja fogni az embereket és azokat a gyakorlatokat és akciókat, amelyeket addig elszigetelt és marginális társadalmi csoportok és mozgalmak folytattak; ha létrejön az együtt cselekvés, azzal létrejön egy független hatalom forrása is” (Costello–Brecher, 2002: 25.). Az anti-globalizációs irány tehát direkt politikai volt abban a tekintetben, hogy célja a mainstream szereplők nyomás alá helyezése, viselkedésváltozásra kényszerítése, mint a „pszichopata részvénytársaságok” megregulázása esetében. (Ezt mutatja be a sokak által ismert *The Corporation* című film és könyv) A politikai akciók sokasága azonban e megoldás hívei szerint arra is alkalmas, hogy a politikai értelemben diverz szubjektumok koordinált és együttes harca során létrejöjjön „egymásba olvadásuk”, tehát a különböző szereplők kölcsönösen magukba szívják a többiek szempontjait, ügyeit és törekvéseit. Az alterglobalizációs mozgalmak forradalmasodási irányának univerzális végpontja, vagyis a szubjektivizált kommunikációs-kapcsolati folyamatok révén létrejövő alternatív-aktivista világtársadalom helyett az antiglobalizációs irány egy tudatos politikai megaszubjektum létrejöttét tűzi ki célul, amelynek tagjai valamennyien átítatódnak a szolidaritás, az ész, a demokrácia, a kölcsönösség stb. „ethoszával”. A „kommunikáció-kapcsolat-szubjektivitás” a maga teljességében újszerű konstituáló ereje helyett tehát ebben az esetben inkább egy régi forradalmasodási mód megújításáról beszélhetünk. Az anti-globalizációs irány képviselői egy homogén szubjektum létrejöttét tekintették a végcélnak, de ez egy ideológiamentes, a részvevők politikai aktivitása (aktív állampolgárság) és az általuk képviselt ethosz által létrehozott „homogenitás”. Egy keret, amely egyfajta „permanens nyomásgyakorlás” számára minduntalan mozgásba lendül és rendelkezésre áll, a „hatalom nélküli változtatás” (Holloway, 2002) nem is annyira új elve nevében.

b: a Belül hamis univerzalizáció, a menekültválság és a globális baloldal

A nyugat civilizációs kritikájaként (a fejlődés és annak valódi ára), illetve a neoliberális kapitalizmus mellékhatásaira adott válaszként megszülető „reflexív baloldal” mozgalmi az elmúlt évtized végére súlyos krízisbe és agóniába zuhantak. A 2008-as hitelválság ráadásul szinte egy csapásra formálta át a politika térképét az általam „globális jobboldalnak” nevezett pólus kikristályosodásával és egyre inkább tapintható megszilárdulásával. Mindez persze nem jelenti azt, hogy az anti-hatalom és az ellenhatalom koncepciója mentén mozgásba lendült forradalmasodási folyamatok végérvényesen elvesztek volna, hiszen a forradalom konstituáló aktualitásának támaszát éppen az a történelmi aktualitás adja, amely lehetővé teszi minden hasonló mozgás komulatív jellegét

– így bármelyik pillanatban tanúi lehetünk a reflexív baloldal még erőteljesebb és átütőbb visszatérésének. Az új évezred második évtizede azonban sokkalta inkább szól – gondoljunk a populista baloldal előretörésére, a példátlan menekültáradatra Európában, vagy éppen az arab tavasztól és az Occupy Wall Street mozgalomtól datálható újfajta rebelliók sokaságára – egy egészen másfajta radikalizálódási logika megszületéséről: a reflexív konstituáló logikát, amely a kontroll kérdése körül bontakozott ki, a kívül-belül bináris logika mentén formálódó konstituens mozgás egészíti ki, amely az univerzalitás kérdését helyezi a figyelem középpontjába. A kívül/belül logika persze önmagában nem új: tulajdonképpen a nemzetközi politikának mindig is elsődleges formája volt – alapvetően ez a befelé békét és jólétet teremtő és kifelé határmegvonást és versengést folytató nemzetállam politikai imaginációja (Walker, 1993). Ami az új évezredre álláspontom szerint megváltozott, hogy egyfelől a nemzetállamokon belül a munka/tőke viszonyból születő politikai logikák energiája kiapadt, másfelől a kívül/belül politikai logika a globális térben, illetve a társadalmak mindennapjaiban is központi szerepre tesz szert – messze túl a pusztán nemzetállami dinamikán. A kívül/belül logika tehát nem a globális kapitalizmus elmélete – klaszikus marxista terminusokban fogalmazva nem az „alapé”, hanem a „felépítményé”, a globálissá váló politikumé, a posztmodern kapitalista társadalmaké. A „globális baloldal” megszületését a magam részéről egy olyan konstituens folyamatnak tekintem (ez jelen pillanatban sok tekintetben egy még üres hely feltöltődésének folyamata), amely háttérében a kívül/belül logika mentén megkonstruálódó globális Belül hamis univerzalitásának lelepleződése áll majd.²

(Új globális szereplők) A globális Belül, ami az új konstituáló forradalmi logikát életre hívja, tulajdonképpen egy soktényezős folyamat terméke. Létrejöttéhez először is arra volt szükség, hogy az elmúlt évtizedekben egészen új szereplők jelenjenek meg a „globális politikai palettán”. Először is megjelent (1) a globálissá vált tőke, ami tulajdonképpen nem jelent mást, mint a tőkés profitszerzési mechanizmus válság idején tapasztalható előremenekülésének újabb fázisát. A világunk felett lebeg egy absztrakt logika, ami a valóságban nem létezik „mégis ez az, ami meghatározza az anyagi társadalmi folyamatok lényegi struktúráját. Egész rétegek, néha egész országok sorsát a tőke néma, szolipszikus, spekulatív tánca dönti el, mely áldott közönnyel hajszolja a hasznot és ennek keretében van hatással a társadalmak valóságára is. Ez nem írható többé konkrét személyek, vagy valami gonoszság számlájára, objektív, névtelen és szisztematikus” (Žižek, 2011: 78.). A tőkés logika tehát a globalizáció korában univerzális jelleget

² Ebben a fejezetben egy olyan gondolatmenetet mutatok be, amely nyilvánvalóan sok tekintetben pontatlan és a jelen folyamatok absztrakt elméleti megragadásának kísérlete. Célja nem egy egységes elmélet létrehozása, hanem hogy érthetővé tegye, mit tekintek a globális baloldalt létrehozó konstituáló logikának.

öltött – amennyiben a spekulatív tőke, a nagy részvénytársaságok, a globális bank és tőzsdehálózatok automatikus mozgása mindenki számára megkerülhetetlen szemponttá tette a profitszerzés imperatívuszát – vagyis a baj nem csak az ezekkel, hogy szabadjárára engedték őket, hanem hogy túl nagyokká váltak és így túl nagy súlyt jelent beteg és irracionális jellegük. (például Korten, 1996 – de az erről szóló szakirodalom az elmúlt évtizedekben szinte átláthatatlanná duzzadt) Másodszor létrejött egyfajta globális felső osztály (2), valami hasonló, mint amit Antonio Negri Empire-nek nevez. A globalizáció korszakában egyre inkább megváltozik a felül lévő osztályok szerkezete, vezető pozíciókat már nem a termelésen belül (régi burzsoázia), hanem a globális tér hálózataiban materializálják. Nem véletlenül keltenek egyre nagyobb figyelmet azok a szociológiai-közgazdasági vizsgálatok (mint Thomas Piketty *A tőke a 21. században* című munkája a tőkéseket felváltó járadékosok rétegéről), amelyek szerint az új korszak elitjét már nem a hagyományos tőkeformák mentén képzik, hanem egyfajta új nemesség jön létre, ahol a „származás” lesz az elsődleges tőkefajta (Piketty, 2015). A nyugati – főleg az amerikai – társadalmakban az iskolák, a családok, a szabadidős színterek, a döntéshozatali intézmények felső szintjei, a gazdaság, a média és politika szalonjai egy olyan párhuzamos társadalmi valóságot hoznak létre, amely ugyan kapcsolódik a reálgazdasághoz, de azon kívül helyezkedik el. Végezetül (3) az elmúlt évtizedekben (elsősorban a fogyasztói társadalmak kialakulásának, a posztmodern liberalizmus előretörésének és a média homogenizáló hatásának hála) kialakult egy olyan pszeudovalóság is, amelyet a „fejlett világnak”, az „amerikai álmoknak”, spektakulumnak, vagy a hiperreálisnak nevezhetünk. Ezek a folyamatok nagyrészt ismertek. A lényeg a globális jobboldal szempontjából véleményem szerint, hogy az elmúlt évtizedekben ez a pszeudovalóság (a fejlett országokban szinte mindenütt, a fejletlenebbekben néhány enklávéban) gyökeresen különböző világot hozott létre, mint ami a Földön korábban létezett. Ez a valóság ráadásul a saját ideológiája szerint a boldogság, a biztonság, a szabadság és a haladás univerzális imázsaként van jelen a globális térben.

(*A globális kapitalizmus szerkezete*) De a globális Belül létrejöttéhez az új szereplők mellett még szükség volt valamire, ez pedig nem más, mint a jelen kapitalizmus sajátos szerkezete. A neoliberális korszak jellemző tulajdonképpeni titka és amit Slavoj Žižek szlovén filozófus a fejlett világ „valósága” és a globális kapitalizmus „Valósa” közötti feszültségnek nevez. Žižek szerint a nyugati embernek, az új uralkodó osztályoknak és a saját határtalanságukat deklaráló tőke ágenseinek egyre inkább fel kell vállalniuk rideg egymásra utaltságukat (azt, amiről a világrendszer elmélet képviselői évtizedek óta beszélnek), aminek alapvető politikai következménye, hogy miközben a fejlett országoknak a valósága és életmódja azon alapul, hogy a globális szereposztás éppen ilyen, hogy a globális

tőke következményei és működése éppen ilyen következményekkel jár – mégis ez a tény nem építhető bele a nyugat szimbolikus rendjébe, nem lehet vele szembenézni, traumatikusságát nem lehet feldolgozni. A nyugati civilizáció valóságának alapja a világ többi részén a kapitalizmus barbársága (Žižek, 2011). Véleményem szerint tehát leginkább Žižek nyomán érthető meg, hogy miért a kívül-belül politikai logika vált elsődlegessé az elmúlt évtizedekben a globális térben – és a nemzeti politikai rendszerekben is mindinkább. Hiszen a valóság és a Valós lacaniánus-posztmarxista elmélete először állította a középpontba azt a tézist, hogy a globális tőke működése, az új elitek privilégiumai és a fejlett világ posztmodern terein élő százmilliók pszeudovalóságának léte egyaránt azt feltételezi, hogy fenntartsák és elkülönítsék a „Valós sivatagát”. A „harmadik világ”, „a perifériák” és a „szubaltern” (a társadalmi kirekesztettek és globális alávetettek) léte szükséges a privilégiumok fenntartásához, a problémák exportálásához, a biztonságot nyújtó falak és ellenségek emeléséhez, a modern tőkés mechanizmus működéséhez és a kapitalizmus válságkezeléséhez, vagy éppen a fejlődés, a boldogság, a jólét és a szabadság regnáló ideológiájának fenntartásához – és így tovább (Žižek, 2001). Álláspontom szerint Žižek azzal újította meg alapvetően a mai baloldal gondolkodási paradigmáját, hogy *a „talpára állította” azt az állítást, miszerint a korszak „fő kérdése” a perifériák függése a centrumtól, vagyis hogy a világ egyik fele kiszípolozhatja és alávetheti a másikat. Szerinte éppen fordítva van: a globális kapitalizmus „nagy kérdése” a centrum függése a perifériáktól, vagyis a valóságot megalapozó Valós.*

(*A globális jobboldal és a Belül születése*) Véleményem szerint a mai kapitalizmusnak ez a žižeki alapon álló analízise szükséges ahhoz, hogy világossá váljon: miért *a kívül/belül politikai logika tesz szert hegemon pozícióra a politika világában az új évezred elejére.* A kívül/belül politikai logika kiemelt szerepe nem csak abból ered tehát, hogy egyszerűen exportálni kellett a régi nemzetállami múltból a mai globális térbe – hanem abból is, hogy ez látszik a leghatékonyabb válasznak abban az esetben, amikor a žižeki Valós és a valóság bevallhatatlan viszonyát immár állandó veszély fenyegeti. Egyszerűen fogalmazva: a neoliberális korszak illúzióinak és a „történelem vége” ábrándjának elmúltával a politikának új feladatokkal kell szembenéznie. Ami ebből a forradalomelmélet szempontjából igazán lényeges, hogy a 2008-as hitelválság irányította rá a figyelmet arra, hogy a mainstream politika egyre inkább a globális tőke, az új globális arisztokrácia és a fejlett országok žižeki valóságában élő százmilliók közötti érdekszövetség megteremtésének és közös privilégiumaik védelmezésének, a status quo fenntartásának válságmenedzselésének eszköze lesz. A folyamat kétség kívül George W. Bush terrorellenes háborújával kezdődött: a kívül/belül politikai logika egyik oldalán ekkor a Belül definíálása, állandó alakítása, menedzselése, a határok meghúzása és védelmezése, illetve a Kívüllel szembeni mozgósítás és

politikai közösségalkotás stb. nevében fellépő erők sorakoznak fel – ezt a sokszínű blokkot nevezem én globális jobboldalnak. A szabadjára engedett tőke, az új globális uralkodó osztály ajánlata a fejlett világ polgárai felé ugyanis minden tekintetben autoriter és jobboldali: előbbi két szereplő követeli magának a döntési és menedzselési jogok szinte minden körét, cserébe azt ígérve, hogy fenntartja, védelmezi és fejleszti azt a valóságot, amelyben a „nyugati ember” él. Ez az ajánlat természetesen maga a „globális jobboldali” paradigma. A globális jobboldal a nyugati társadalmak többsége számára (egyelőre) csak akkor veszt el vonzerejét, amikor ezek a szereplők úgy döntenek, hogy bizonyos lokalitásokat és szereplőket átsorolnak a Belül koncentrikus körei között, vagy esetleg ki-brudálnak onnan – illetve amikor a „valóság”, az élet olyan reformját követeli a fennmaradásért cserébe, ami kényelmetlen és vállalhatatlan bizonyos csoportok számára. Éppen ezekben a pillanatokban jelenik meg a populista baloldal (ami önmagában nem a globális baloldal), mint például a Sziriza Görögországban, vagy Bernie Sanders az Egyesült Államokban.

A globális baloldal konstituáló forradalmi folyamata a Kívül pozíciójából, a globális Belül hamis univerzalizmusával szemben születik meg. Ahhoz, hogy ez az új konstituáló logika érthetővé váljék, fel kell tenni azt a kérdést, hogy milyen szempontból tekinthető univerzálisnak az egyre inkább diszkurzíve és politikailag megformálódó, a kapitalizmus mai szerkezetére ráépülő globális Belül? Valójában arról a szubjektív folyamatról van szó, hogy ez a globális Belül a béke, a jólét, a szabadság, a mobilitás és az erő szigeteként hirdeti magát a háborgó globális óceánban – és ez hol lenne hitelesebb üzenet, ha nem a Kívül háborúktól szabdalt, nyomorgó, elnyomástól szenvedő, félsikerű felzárkózásokkal és egyéni stratégiákkal ügyeskedő, szubaltern és függő régióiban? A Belül tehát a Kívül számára kívánatos értékek és célok univerzálisan érvényes megvalósulása. (Nem véletlenül jelennek meg a Belül fundamentalista ellenségei, akik annak elpusztítását követelik, vagy a Kívül valamiféle totális és romantikus függetlenedését akarják – vagy mindkettőt, mint az ISIS és más vallási fundamentalizmusok.) Véleményem szerint a globális baloldalt létrehozó szubjektív logika azért jöhet létre, mert ez az univerzalizmus minden tekintetben „hamis”, vagyis ami ez egész globuszon kívánatosként jelenik meg, annak éppen az a feltétele, hogy csak a Föld egy apró részén valósulhat meg. Szerintem az új évezred második évtizedében az arab tavasztól az Occupy Wall Street mozgalomig terjedő széles skálán egy újfajta radikális szubjektum körvonalai ebből a feszültségből jönnek létre.

Žižek maga is hasonló gondolatokat fogalmaz meg, amikor *Zűr a paradicsomban* című munkájában vállaltan visszatér a lukácsi totalitás kategóriához. Úgy véli, napjaink tömegjelenségeit (a különböző lázadásokat, amelyek a világ számtalan pontján törnek ki, látszólag egymástól független okokból) a globális kapitalizmus egészének tükrében kell szemlélni, hogy láthatóvá váljék: az új évezred második évtizedében a saját előtörténetét élő globális baloldal nem a „globális

nyomorúságból”, hanem a globális falakkal történő találkozásból születik. Žižek jól látja, hogy ezek a lázadások és elégedetlenségi hullámok általában ott bukkannak fel, ahol senki nem várta őket, vagyis a globális kapitalizmus sikertörténeteinek helyszínén. Ez az érvelés nagyban egybecseng azzal, amit én a globális baloldal konstituáló forradalmasodásának nevezek. Véleményem szerint a globális tőke, az új arisztokrácia és a fejlett országok életformája olyan univerzális értékeként vannak jelen, amelyek a világ minden pontján (már ahol bizonyos mozgás beindult az elmúlt évtizedekben) a mobilizáció, a fejlődés és az egyéni boldogulás ideológiai kereteivé váltak. A globális kapitalizmusnak azonban éppen az a sajátossága, hogy a kívül-belül logika mechanizmusainak köszönhetően ezek számtalan ponton csak illúziók, amelyek nem valósíthatók meg. A globális Kívül a háborúk, az antidemokratikus rezsimek, a gazdasági függés és ingadozások, az alulglobalizáltság, a természeti katasztrófák, a végigvihetetlen modernizációk és a társadalmi egyenlőtlenségek világa. A forradalmasodás szubjektív folyamata azért indul be, mert a globális Belül univerzális értékeinek és mintáinak nevében fellépő és egy darabig sikeresen előrehaladó rétegek szükségyszerűen ütköznek tehát bele folyamatosan saját korlátaikba és a globális Belül falaiba. Žižek nyomán azt mondhatjuk, hogy a globális baloldal születésének az a tulajdonképpeni pillanata, amikor az ezek elleni „lázadások és forradalmak egy új univerzalitás, a közösségiség, a szolidaritás és az értékek új dimenziójának lehetőségét hordozzák magukban a tömeges akciók eksztatikus pillanataiban” (Žižek, 2016: 210.).

A globális baloldal születésének ezen modellje tulajdonképpen a hagyományos marxi kommunizmus modelljére rezonál, amikor úgy véli: a forradalmi folyamat közösségi élményén keresztül elvezethet egy alternatív univerzalitás megfogalmazásához. Természetesen szó sincsen arról, hogy a globális baloldal valamifajta fiktív szubjektum volna, amely a Belültől való elzártaságból születve, a globális struktúrák igazságtalanságát és lényegét felismerve és minduntalan megtapasztalva, a Kívül szolidaritása mentén szerveződve végezetül valamifajta előre megírt, totális globális forradalmi opció hordozója volna. A forradalmakra nincs garancia és a forradalmak többé nem garanciák semmire. Véleményem szerint a globális baloldal létrejötté egy olyan szubjektív forradalmasodási folyamat, amelynek során a globális Belülhöz tartozás (falak és nehézségek által ellehetetlenített-megnehezített) egyéni vélcélből politikai tetté válik; vagyis ahogyan a Belül világához tartozás az elnyomás, az igazságtalanság a képmutatás és az értéktelenség stb. szinonimájává válik – amellyel az emberiség egészét, mint érték kategóriát (a szabadságot, az igazságosságot, az őszinteséget, a közösségiséget és szeretetet, az értékes életet stb.) reprezentáló, politikaivá vált Kívül áll szemben. A globális baloldal konstituáló folyamata szempontjából ennek fényében jelenleg úgy tűnik, a döntő kérdés napjaink menekülthullámának politizálódása, a harmadik világ sok száz milliós munkásságának mobilizációs meg-

rekedése, illetve e kettő hatására a Belül világában létrejövő baloldali radikális mozgalmak és szellemi pozíciók létrejötte. A globális baloldal a We are the World ártalmatlan és cinikus jelszava helyére a We are the 99% jelszavát állítja, amely a kezdetektől rögzíti, hogy a globális Belül világa maga az intézményesült elnyomás és hazugság, amit a globális status quo tart fent.

c.: az emberiség dimenzióváltásai, a politika visszatérése és a futurobaloldal

A fejezet eddigi részében arra a kérdésre kerestem a választ, hogyan konstituálódnak az új évezred első két évtizedének forradalmi szubjektumai. Véleményem szerint a mai korszak lukácsi értelemben vett „nagy kérdései, ellentmondásai és tendenciái” a reflexív- és a kívül/belül politikai logika mentén a forradalmi cselekvés új formáit hívták életre. Születőben van azonban ezek mellett egy harmadik konstituens logika is, amely a 21. században valószínűleg egyre nagyobb szerephez jut majd. Ennek beazonosításával kapcsolatban azonban nehézséget jelent, hogy míg a reflexív és a globális baloldal sajátosságai már olyan konkrét mozgalmakból és eseményekből mutathatók ki, mint az alterglobalizációs mozgalom, illetve az arab tavasz, a spanyol Indignados, vagy éppen napjaink menekülthulláma – addig a futurobaloldal esetében ezek a konkrét formák még nem azonosíthatók be. Ebben az esetben tehát a forradalom még csak „történelmi értelemben van jelen” abban a nyomásban és feszültségben, amit napjaink változásai és technikai fejlődése okoz. A futurobaloldal fogalmában tehát egy elméleti hipotézis sűrűsödik egybe korunk technikai fejlődésének következményeit illetően. A futurobaloldal koncepciója azon az elméleti tézisen alapul, hogy az új évezredben az emberi lét keretei alapvetően kitágulnak, az emberiség dimenzióváltásainak lehetünk tanúi. „Ebben a tekintetben nem csak az emberiség egészének perspektívái tágulnak ki, de minden egyes egyén élete is alapvetően változik meg. A változás nyilvánvalóan kulturális traumák sokaságának formájában jelenik meg, amelyek intenzív emocionális válaszokat hívnak életre, új identitások keresését és gyakorta heves ellenállásba is ütköznek” – írja például William Mott a dimenzióváltások egyikével kapcsolatban (Mott, 2005: 9.). A jövő nagy kérdése ezeknek az új dimenzióknak az emberiség által történő „betöltése” – a futurobaloldal pedig az ezzel kapcsolatos majdani forradalmi szubjektumok várható létrejöttére utal, amelyek már létükkel megvalósítják valamilyen értelemben a „politika visszatérését” (Mouffe, 1993). Véleményem szerint az új évezred dimenzióváltásainak folyamata a transz-lokális, a transz-reális és a transz-humán fogalmai mentén ragadhatók meg a legpontosabban. A valamin túlit jelentő „transz-” előtag ezekben arra utal, hogy a tudás, a technika, és a civilizáció (gazdaság és politika kontextusában zajló) „fejlődésének” eredményeként az emberiség bizonyos területeken túljutott a korábbi kereteken, ezért gondolkodásmódját és gyakorlati megoldásait össze kell egyez-

tetnie a megváltozott (és valamifajta romantikus antimodernizmust nem számítva már adott) feltételekkel.

1. A *transz-lokális fordulat* tulajdonképpen azt a változást jelenti, amit Zygmunt Bauman a globalizáció fogalmával illet, és amelyet ő a modernitás halmazállapot-változásaként ír le. A „folyékony modernitás” korában felbomlanak a modern kapitalizmus szilárd formái, helyükre az élet folyékony formái lépnek. Bauman szerint ennek a változásnak az alapja, hogy a globalizáció korában az emberiség túllépett a hagyományos értelemben vett lokalitáson. A globális tér „az állandó mozgás tere, amely elvesztette szabályozó képességét, és amelyben könnyen átléphető a határ saját virtuális és valóságos volta közt” (Bauman, 1998: 88.). A lokálison túllépett terek adják a transz-lokális dimenzió alapját. Bauman *Liquid Modernity* című munkája ezen transz-lokális helyek négy fajtáját említi: az amicus (vagyis a plázák módjára funkcionális, steril és homogén), a phagicus (vagyis a globális metropolisz módjára normalizáló-homogenizáló) tereket, illetve a nem-tereket (a semleges helyeket, mint a hotelszoba) és az üres tereket (amelyek már nem régi helyek, de még meghódításra várnak) (Bauman, 2000: 91–110.). A transz-lokális korszakban tehát az egyéni élet lokális dimenziója elveszett és újfajta terekre helyeződött át: egyeseknek a globális fogyasztói világ steril terei jutnak, másoknak a régi lokális világ maradványainak rozsdáövezetei, az alulglobalizált helyek. Bauman ennek a korszaknak a politikaelméletét a „turisták” és „csavargók” osztályának (Bauman, 1998) szembeállítására mentén bontja ki, azt feltételezve, hogy a transz-lokális tereken a globális térfélen szabadon és lokális maradványok közt kényszerből mozgó egyének konfliktusai lesznek az új évezred radikalizmusának alapjai.

2. A *transz-reális fordulat* tulajdonképpen a kommunikációs eszközök egy speciális fejlődési irányának köszönhető, vagyis technikai értelemben az úgynevezett virtuális valóság létrejöttének köszönhető. A virtuális valóság (eredeti formájában olyan szimuláció, amely nagymértékben úgy néz ki és nagymértékben olyannak érezzük, mintha valóságos volna) azt a minőségi változást hozza az emberek mindennapjaiba, hogy nem-valóságos dolgok is realitásként kezdenek funkcionálni számunkra. A világ tehát túllép azon a szinten, amikor a valóság és a képzelet között merev határ húzódott – és a képzelet, az „érzéki-optikai csatlódás” a valóság részévé válik (Kiss, 2016b). Számomra Jean Baudrillard ennek a változásnak az úttörő teoretikusa, aki a virtuálissá váló hiperreális valóság tendenciáját megragadta (Baudrillard, 1983). Véleményem szerint három párhuzamos folyamatnak lehetünk tanúi már napjainkban is, a szükséges technológia meglétének e korai fokán: az élettér virtuálissá válásának (Internet-Facebook, Posztmodern Metropolisz), a reális virtualitással feltöltődésének (Pokemon GO) és önmagunk virtualizálásának (számítógépjátékok/Avatar). Ez a virtuális

forradalom, amely a populáris és tudományos-fantasztikus filmiparnak egyaránt kedvenc témái közé tartozik az új évezredben, tulajdonképpen már első megjelenési formáiban részévé is vált életünknek – azt mondhatjuk, hogy tendenciájában a valóságunk egyre nagyobb hányad lesz nem-valóságos, minden tekintetben a transz-reális dimenzió kapujában állunk.

3. Végezetül a *transz-humán fordulat* lényege, hogy az emberiség meghaladja saját nembeli határait, hogy a Földön elmosódnak az emberi és nem emberi közötti korábban merev határok. Jelenleg ennek három nyilvánvaló iránya mutatkozik meg. Az orvostudomány sajátos eredményeiként az ember superman-esítése zajlik, az úgynevezett AI fejlesztések, vagyis a mesterséges intelligencia, melynek révén emberszabású gépek jöhetnek létre, a genetika és a klónozási technikák fejlődése az emberi faj megsokszorozásához, irányításához és relatív pozíciójának megváltoztatásához vezet – az ekörül zajló etikai viták nem véletlenül nyíltan politikai jellegűek. A transz-humán korban a „kiborg lesz az emberiség ontológiája”, mindannyian kiborggá tágulunk és kiborgokat hozunk létre magunk körül, mindannyian mesterségesek leszünk és a természet lesz a nagy feladványunk (Haraway, 2005). A transz-humán korszakban a forradalom lukácsi értelemben vett „történelmi aktualitásáról” számtalan könyv született, a leginspirálóbb talán James Hughes *Citizen Cyborg* című munkája, amely azt a helyzetet próbálja feltárni, hogyan néz ki majd ennek a kornak a politikai térképe, hogyan születnek meg az embergép világ radikális mozgalmái. Hughes szerint kétféle baloldali pozíció fog felemelkedni a kitágult dimenziók kapcsán. Ezek alapja, hogy a baloldalnak le kell mondania a technika megváltó szerepébe vetett hitről. Az egyik a BioLuddista, amely opponálni fogja a kapitalizmusnak és az emberiségnek ezt az elfajzott világot egy kivonuló ökológiai vízió nevében, a másik a „demokratikus transzhumanizmus”, amely megkísérli majd a tágan vett cyborg-valóságot az emberi közösséghez illeszteni (Hughes, 2004).

Mindebben számomra az a lényeges, hogy az emberiség dimenzióváltásai kapcsán napjainkban egyértelműen a forradalom történelmi aktualitásáról beszélhetünk: az emberiség politikai értelemben olyan kényszere alatt van a radikális változásnak, olyan nyomás nehezedik a változatlanság erőire, hogy ez előbb-utóbb nyilvánvalóan támaszaként szolgálhat a felemelkedő új radikális pozícióknak és mozgalmaknak. A futurobaloldal megszületésének és forradalmi szubjektumként való konstituálódásának konkrét logikáit persze még nem ismerhetjük – de erre feltétlenül nincs is szükség. Míg ugyanis a reflexív és a globális baloldal beazonosítása az új évezred új forradalmi útjainak megszületésére hívja fel a figyelmet, a futurobaloldal fogalma inkább arra utal, hogy „a 20. század politikai koordináta-rendszere (amely liberálisokra, jobboldaliakra, szocialistákra és populistákra osztotta a politikai tér belakható pozícióit – és aminek megvoltak kívülálló ellenfelei) érvényét veszítette” (Hughes, 2004: 65.). Nap-

jaink szocialistái és radikális baloldala ebben a helyzetben két kínzó elméleti kérdéssel találja magát szemben. Egyrészt, hogy maradt-e bármi a régi baloldal, az aranykor mozgalmainak, szellemi örökségének és jelképeinek a tárházából, ami az új évezredben érvényes és folytatható. A másik, hogy hogyan lehetséges újra pozicionálni magukat az új forradalmi szubjektumok létrejöttének, az új történelmi kényszerek és az új politikai logikák felemelkedésének időszakában. A forradalom aktualitásának lukácsi nézőpontja véleményem szerint mindkét esetben segíthet a válaszok megfogalmazásában. *Az a forradalom, amit a marxisták vártak, és amely mélyen beleivódott a baloldali hagyományba, nem következett be és már nem is jön el – de a forradalom jelenidejűségének lukácsi tézise mentén lehetőség nyílik egy Nagy Újrakezdésre, amely az új évezred forradalmasodási folyamatai felé fordul.* „A marxizmus egy változatának leáldozott – érvel Douglas Kellner egy posztmodern marxizmus szükségessége mellett – a proletárforradalom és az ipari kapitalizmus marxizmusa nem folytatható. A jövő marxizmusának el kell szakadnia a proletariátustól, mint a forradalom szubjektumától és attól a szocializmus-képtől, amely ehhez kapcsolódott. Az új évezredben a társadalmi átalakulás új alanyait kell észrevenni” (Kellner 1993: 43.).

Irodalom

- Baudrillard, Jean (1983): *Simulations*. New York, Semiotexte.
- Bauman, Zygmunt (1998): *Globalization: The Human Consequences*. New York, Columbia University Press, 1998
- Bauman, Zygmunt (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge, Polity Press.
- Bauman, Zygmunt (2006): *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge, Polity.
- Beck, Ulrich – Bonss, Wolfgang – Lau, Christopher (2003): Reflexive Modernization: Problematic, Hypotheses and Programme. *Theory, Culture and Society*. vol. 20., no. 1., 5–35.
- Beck, Ulrich – Giddens, Anthony – Lasch, Scott (1994): *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. New York, Polity.
- Böcskei Balázs (2016): Válságcivilizáció, válságdemokrácia, válságliberalizmus. *Századvég*, 21. évf., 81. szám, 47–64.
- Chomsky, Noam (1997): Market Democracy in a Neoliberal Order: Doctrines and Reality. *Z-Magazine*, 1997. november 1. Elérhető: <https://chomsky.info/199711/>
- Costello, Tim – Brecher, Jeremy (2002): *Globalization from Below: The Power of Solidarity*. New York, South End Press.
- Dean, Judi (2012): *The Communist Horizon*. London, Verso.
- Dean, Judi (2016): *The Actuality of the Revolution*. *Socialist Register*, 2016. New York, Monthly Review Press.

- Desgupta, Samir – Kivisto, Peter (2014): *Postmodernism in Global Perspective*. New York, SAGE.
- Endreffy Zoltán (2003): Neoliberalizmus és globalizáció. *Eszmélet*, 15. évf., 60. szám, 39–46.
- Feenberg, Anthony (1989): The Question of Organization in the Early Marxist Works of Lukács. In: Rockmore, Tom (ed.): *Lukacs Today*. Dordrecht, Springer, 129–150.
- Giddens, Anthony (2000): *Runaway World*. London, Routledge.
- Giddens, Anthony (1991): *The Consequences of Modernity*. Cambridge, Polity Press.
- Haraway, Donna (2005): Kiborg Kiáltvány. *Replika*. 14. évf., 6. szám, 107–139. pp.
- Holloway, John (2002): *Change the World Without Taking Power: The Meaning of Revolution Today*. London, Pluto.
- Hughes, James (2004): *Citizen Cyborg. Why Democratic Societies Must Respond To The Redesigned Human Of The Future*. London, Basic Books.
- Kellner, Douglas (1993): The End of Ortodox Marxism. In: Antonio Callari, Stephen Cullenberg, Carole Biewener (eds.): *Marxism in the Postmodern Age*. London, Guilford Press.
- Kiss Viktor (2016a): A Birodalom, a Sokaság és a posztmodern forradalom. In: Szűcs Zoltán Gábor – Gyulai Attila (szerk.): *A hatalom ködében*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Kiss Viktor (2016b): Politika a spektakulum korában (Guy Debord, Jean Baudrillard, Douglas Kellner és az ideológia látszat/valóság-modelljének válsága). *Politikatudományi Szemle*, 25. évf., 2. szám, 7–28.
- Klein, Naomi (2005): *No Logo*. Budapest. TVE.
- Korten, David C. (1996): *Tőkés társaságok világuralma*. Budapest. Magyar Kapu.
- Löwy, Michael (1979): *Georg Lukács: from Romanticism to Bolshevism*, London, NLB.
- Lukács György (1996): *A Defence of History and Class Consciousness: Tailism and the Dialectic*. London. Verso.
- Lukács György (1970): *Lenin*. Budapest, Magvető Kiadó, 1970.
- Lukács György (1971): *Történelem és osztálytudat*. Budapest, Magvető Kiadó.
- Lynch, Michael (2000): Against Reflexivity as an Academic Virtue and Source of Privileged Knowledge. *Theory, Culture, and Society*, vol. 17., no. 3, 26–54.
- Marx, Karl: *A Kommunista Párt Kiáltványa*. 1848. MEM 4. Budapest. Kossuth Kiadó, 1962.
- Mészáros István (2005): *Szocializmus, vagy barbárság, mint történelmi alternatíva*. Budapest. Napvilág.
- Mott, William (2005): *Globalization: People, Perspectives, and Progress*. New York, Greenwood Group.
- Mouffe, Chantall (1993): *The Return of the Political*. London, Verso.
- Negri, Antonio – Hardt, Michael (2004): *Multitude. War and Democracy in the Age of Empire*. New York, Pinguin.

- Negri, Antonio (1982): *Archaeology and Project: The Mass Worker and the Social Worker*. In: Negri, Antonio: *Revolution Retrieved: Writings on Marx, Keynes, Capitalist Crisis and New Social Subjects (1967–83)*. London, Red Notes, 199–229.
- Negri, Antonio (1999): *Insurgencies. Constituent Power and the Modern State*. Minnesota, University of Minnesota.
- Noys, Benjamin (2010): *The Persistence of the Negative: A Critique of Contemporary Continental Theory*. Edinburgh – London, Edinburg University Press.
- Piketty, Thomas (2015): *A tőke a 21. században*. Budapest, Kossuth.
- Players, Goeffrey (2010): *Alter-Globalization: Becoming Actors in a Global Age*. London, Polity.
- Ritzer, George – Dean, John (2015): *Globalization*. New York, John Wiley & Sons.
- Rockmore, Tom (2011): Lukacs and the Recovery of Marx after Marxism. In: Thompson J. Michael (ed.): *Georg Lukacs Reconsidered*. New York, Continuum, 33–50.
- Vajda Mihály (1997): A közvetítés mítosza és valósága. In: Sziklai László (szerk.): *A Budapesti Iskola. Tanulmányok Lukács Györgyről II*. Budapest, Argumentum – Lukács Archívum, 270–310.
- Walker, Robert B. J. (1993): *Inside/Outside. International Relations as Political Theory*. Cambridge, Cambridge Univ Press.
- Weeks, Kathi (1998): *Constituting Feminist Subject*. New York, Cornell Univ Press.
- Zitta, Victor (2013): *Georg Lukács' Marxism Alienation, Dialectics, Revolution: A Study in Utopia and Ideology*. Berlin, Springer, 2013.
- Žižek, Slavoj (2011): *A törékeny abszolútum. Avagy miért érdemes harcolni a keresztény örökségért?* Budapest, Typotex Kiadó.
- Žižek, Slavoj (2001): *Welcome to the Desert of the Real*. London, Verso.
- Žižek, Slavoj (2016): *Zűr a Paradicsomban. A történelem végétől a kapitalizmus végéig*. Budapest, Európa Kiadó.
- Žižek, Slavoj (1996): George Lukacs as the Philosopher of Leninism. Psostface. In: Lukács George: *A Defence of History and Class Consciousness: Tailism and the Dialectic*. London, Verso, 120–136.